

ΒΑΛΕΡΙ ΑΓΓΕΛΟΥ

ΜΠΟΥΑΝΑ

ΒΑΣΙΣΜΕΝΟ ΣΕ ΑΛΗΘΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

διόπτρα

Στην Αναστασία

Μπουάνα (Bwana, σουαχίλι): αφέντης,
αφεντικό

«Στη ζωή, το θέμα δεν είναι να κρατάς καλά
χαρτιά,
αλλά να παίζεις καλά ένα άσχημο φύλλο».

ROBERT LOUIS STEVENSON
Σκοτσέζος συγγραφέας (1850-1894)

Μια δυνατή σουβλιά την ξύπνησε μέσα στη μαύρη νύχτα. Σχεδόν δεν μπορούσε να πάρει ανάσα από τους πόνους. Το χέρι της κατέβηκε ασυναίσθητα χαμηλά στην κοιλιά της, που είχε αρχίσει να φουσκώνει τις τελευταίες εβδομάδες. Πέτρα. Μια δυσοίωση υγρασία είχε απλωθεί ανάμεσα στα πόδια της. Κρατώντας την ανάσα της, ξύπνησε τον Μιχάλη που κοιμόταν δίπλα της μακάρια.

«Τη μαμή...» του είπε και τα λόγια της ξεψυχούσαν. Τον θυμάται να πετάγεται και να προσπαθεί να τη συνεφέρει.

«Αριστέα! ΑΡΙΣΤΕΑ!»

Μετά δεν είχε και πολλές θύμψεις, ο πόνος είχε μουδιάσει το μυαλό της. Όσο περνούσαν οι ώρες και τα κουράγια της την εγκατέλειπαν, τόσο το σκοτάδι έμοιαζε λυτρωτικό. Ένα παιδί. Τι είχε ζητήσει η έρμη από τον Θεό; Ένα παιδί, ένα αποκούμπι για τα γεράματά της. Κατά προτίμηση έναν γιο, κάποιον να κουμαντάρει τα χωράφια όταν εκείνη δεν θα μπορεί πια. Κι Εκείνος της το αρνιότανε πεισματικά. Την είχαν πάρει τα χρόνια, το ήξερε, δεν ήταν πια κοπελίτσα. Χρόνια πολλά προσπαθούσαν με τον Μιχάλη της, αλλά μάταια... Και πού δεν είχε πάει. Και πού δεν είχε τάξει. Τίποτα. Το είχε πάρει απόφαση. Όταν πριν δυο μήνες της είχε

ο γιατρός τα μαντάτα, δεν τον πίστεψε. Μέχρι που άρχισε να φουσκώνει η κοιλιά της και η ψυχή της πλημμύρισε από ελπίδα. Όλοι τη μακάριζαν, τέτοια εύκολη εγκυμοσύνη δεν είχαν ξαναδεί στο χωριό. Μέχρι τώρα...

«Κουράγιο, κόρη μου. Έρχεται ο γιος σου, βάστα γερά», άκουσε τη μαμή να της ψιθυρίζει στο αφτί καθώς έστρωναν βιαστικά τα πανιά κάτω από τη μέση της. Τα δάκρυα κυλούσαν βουβά από τα μάτια της. *Ποιος γιος της ερχόταν*, αναρωτιόταν απελπισμένη. Ήταν πολύ νωρίς, το ήξερε, ήταν πάρα πολύ νωρίς. Τα μουσκεμένα της μάτια βάρυναν. Κρύωνε. Σαν από πολύ μακριά, αναγνώρισε τη φωνή του γιατρού που γάβγιζε διαταγές στον άντρα της. Λίγο πριν την τυλίξει το σκοτάδι, ένωσε την κοφτερή λεπίδα να της σκίζει τα σπλάχνα.

Ρόδος 1936
Τα ανέμελα χρόνια

Αναστασία! Αναστασία! Έλα εδώ να μαζέψεις την μπόρσα¹ σου, έχεις παρατήσει όλα τα τετράδια στη μέση της κουζίνας!» Η Αριστεά προσπαθούσε να βάλει σε τάξη το σπίτι. Παρασκευή πρωί, έπρεπε να κάνει το κουμάντο της, να δει τι έχει και τι της λείπει. Αύριο θα κατέβαινε στην αγορά της Ρόδου να κάνει τα ψώνια της. «Αναστασία, λέω!»

«Έρχομαι!»

Ένας μικρός σίφοντας κατέβηκε τις σκάλες τραγουδώντας. Το κορίτσι της είχε μεγαλώσει και είχε αρχίσει και το σχολείο φέτος. Πώς πέρασαν τα χρόνια, ούτε που το κατάλαβε. Σαν χθες της φαινόταν που προσπαθούσε να την κοιμίσει στην ολοκαίνουρια κούνια που της είχε φτιάξει ο μάστορας στο χωριό. Στην αρχή είχε δυσκολευτεί αρκετά, δεν είχε την παραμικρή ιδέα πώς να ανταποκριθεί στον καινούριο της ρόλο. Η μάνα της δεν ζούσε για να τη συμβουλέψει, με τα υπόλοιπα σόγια στην πόλη δεν είχε και πολλά πάρε-δώσε. Ευτυχώς που τη βοήθησε η μαμή του χωριού τους πρώτους μήνες, γιατί τα είχε βρει μπαστούνια. Και τώρα η Αναστασία, ολόκληρη κοπελίτσα, χαλούσε τον κόσμο με τα γέλια της. Κάθε πρωί που ξυπνούσε,

ετοιμάζε τα πράγματά της και ξεκινούσε για το δημοτικό στα Κοσκινού.

Όμορφο χωριό τα Κοσκινού. Χτισμένο πάνω σε ένα μικρό οροπέδιο, στο βόρειο άκρο του νησιού. Δαιδαλώδη πλακόστρωτα σοκάκια, στρωμένα με βοτσαλωτό στη μέση, οδηγούσαν στις πολύχρωμες αυλές των παραδοσιακών σπιτιών. Τις ανάγλυφες ξύλινες πόρτες, πραγματικά έργα τέχνης, τις στόλιζαν πήλινες γλάστρες με γεράνια και γιασεμιά. Στο κέντρο του χωριού δέσποζε το κατάλευκο καμπαναριό της εκκλησίας. Τις Κυριακές μαζευόταν σχεδόν ολόκληρο το χωριό, ο παπα-Κλεόβουλος ήταν διάσημος για τα κηρύγματά του, μέχρι και από τα γύρω χωριά έρχονταν να τον ακούσουν. Στην άκρη του χωριού, πιο πέρα και από τα τελευταία σπίτια, υπήρχε μια καταπράσινη κοιλάδα όπου δυο ρυάκια, τα νερά του Δράκου όπως τα έλεγαν, ένωναν τις δυνάμεις τους και τροφοδοτούσαν τις γύρω περιοχές. Το ίδιο το χωριό δεν είχε νερό, και οι χωρικοί κατέβαιναν με τις τσούκες² και τα λαήνια³ για να ανεβάσουν νερό στα σπίτια ή για να πλύνουν τα ρούχα τους.

Η Αναστασία περπατούσε δύο χιλιόμετρα κάθε πρωί μέχρι το χωριό για να πάει στο σχολείο. Η απόσταση ήταν μεγάλη, τα πόδια της όμως είχαν φτερά. Της άρεσε το σχολείο. *Το μεγάλο ταξίδι, έλεγε γελώντας.* Μπορούσε έτσι να ξεφεύγει από τις βαρετές δουλειές στο κτήμα και το σπίτι. Τους αγαπούσε πολύ τους δασκάλους της, κυρίως την κυρία Μαρία, που είχε έρθει από την Κάλυμνο πολλά χρόνια πριν.

Στο σχολείο την πήγαινε ο Σπύρος, ένας από τους εργάτες που είχε ο πατέρας της στη δούλεψή του. Ήταν σχεδόν παππούς ο Σπύρος, με λιγοστά άσπρα μαλλιά. Δεν είχε δική του οικογένεια, ζούσε μόνος του σε μια μικρή καλύβα κοντά

στο χωριό. Κάθε χάραμα, πρώτος έδινε το παρών στο κτήμα. Ο Μιχάλης τον λυπόταν και τον πλήρωνε πάντα γενναίο μεροκάματο. Του είχε μάλιστα παραχωρήσει ένα μικρό καμαράκι δίπλα στους στάβλους όπου φύλαγαν τα πουλάρια, για να μπορεί να ξημερώνεται όταν αργούσαν πολύ με τις δουλειές στο κτήμα. Και αυτός, με ψυχή μικρού παιδιού, σαν να μην ήθελε να μεγαλώσει ποτέ, έπαιρνε την Αναστασία μαζί του και της μουρμούραγε ιστορίες στο αφτί για τα σαλιγκάρια που τραγουδούσαν, τα τζιτζίκια που έφτιαχναν φωλιές βαθιά στη γη, ακόμη και για τα κουνέλια που χόρευαν το βράδυ με τους σκαντζόχοιρους! Άκουγε η Αναστασία με το στόμα ανοιχτό και μετά έσκαγε στα γέλια. Τον αγαπούσε πολύ τον Σπύρο, κι ας τον φώναζε χαλατό⁴ η μάνα της. Μαζί έβρισκαν δικαιολογίες για να ξεφεύγει η μικρή από τις δουλειές στο κτήμα. Και δεν ήταν λίγες αυτές οι δουλειές.

Το σπίτι τους βρισκόταν στη μέση ενός μεγάλου κτήματος, περίπου 62 στρέμματα γη, λίγο έξω από το χωριό. Το δίπατο αρχοντικό αποτελούσε το καμάρι της περιοχής. Στο κατώι, ένα πετρόκτιστο θολωτό τόξο χώριζε την κουζίνα και το σαλόνι από τα υπνοδωμάτια. Όλο το πάτωμα ήταν καλυμμένο με βοτσαλωτό ασπρόμαυρο ψηφιδωτό. Ο άντρας της Αριστέας, ο Μιχάλης, είχε φέρει τους καλύτερους μάστορες του νησιού, κι εκείνοι είχαν βάλει όλη τους την τέχνη. Οι τοίχοι ήταν στολισμένοι με κουκουλένιους πίνακες και χειροποίητα κεντήματα απαράμιλλης ομορφιάς, που είχε φτιάξει η Αριστέα στα νιάτα της για την προίκα της. Παραδίπλα, μια σειρά από παραδοσιακά πιάτα καρφωμένα στον τοίχο αποτελούσαν τη στολισιά του σπιτιού. Οι σουφάδες, όπως τους έλεγαν, ήταν ελαφρώς υπερυψωμένες

ξύλινες κατασκευές, όπου χωρούσε να κοιμηθεί στρωματσάδα όλη η οικογένεια. Κάτω από τον σουφά, στο αποκρέβατο, φύλαγαν το λάδι, τις ελιές, ότι χρειαζόταν να αποθηκευτεί σε δροσερό μέρος. Ολοκέντητες χειροποίητες κουρτίνες άφηναν παιχνιδιάρικα τις ηλιαχτίδες να φωτίζουν το σπίτι.

Στο κτήμα εκείνη την εποχή καλλιεργούσαν ελιές, φρούτα, λαχανικά, σιτάρι και όλα τα καλά που έβγαζε τότε η ροδίτικη γη. Ακόμη και λουλούδια φύτευαν και τα πήγαιναν στο χωριό. Έδιναν μεροκάματο σε αρκετούς εργάτες, Ροδίτες και κάποιους Τούρκους, και βοηθούσαν την Αριστέα να βγάξει το λάδι και το τυρί της. Τις εποχές τις όριζε η γη. Τον χειμώνα μάζευαν πορτοκάλια και μανταρίνια και τα πουλούσαν στα γύρω χωριά. Το φθινόπωρο μάζευαν σιτάρι και το περνούσαν στον μύλο για να εξασφαλίσουν το αλεύρι της χρονιάς. Αντίθετα με τους κατοίκους της πόλης, οι χωρικοί είχαν τη δυνατότητα να αξιοποιούν τα χωράφια τους και να εμπορεύονται τα προϊόντα τους, έτσι η οικογένεια της Αναστασίας ήταν εύπορη και ανεξάρτητη. Το μυαλό της Αναστασίας όμως ήταν στην πόλη, και κάθε Σάββατο που κατέβαιναν στη Ρόδο ήταν η πιο ευτυχημένη ώρα της εβδομάδας. Μπορεί το νησί της να είχε περάσει από βάσανα και αφεντάδες, και πάλι, τόση μεγαλοπρέπεια δεν τη χωρούσαν τα μάτια της.

Στις αρχές του αιώνα, η Ιταλία προχώρησε σε προσάρτηση της Δωδεκανήσου. Οι Ροδίτες υποδέχθηκαν με μεγάλο ενθουσιασμό τους Ιταλούς, σαν απελευθερωτές. Οι κατακτητές ήταν Ευρωπαίοι, πολιτισμένοι και χριστιανοί. Επιτέλους θα μπορούσαν να αποτινάξουν τον τουρκικό ζυγό. Το μεγάλο όνειρο για την επανένωση με την πατρίδα φάνταζε όλο και πιο κοντινό. Οι ελπίδες όμως έσβησαν πολύ

σύντομα. Οι Ιταλοί ήταν απρόθυμοι να αφήσουν το όμορφο νησί, εξηγώντας σε όλους τους τόνους ότι η επανένωση με την υπόλοιπη Ελλάδα δεν αποτελούσε προτεραιότητα κανενός, ούτε καν της ίδιας της Ελλάδας. Μόλις είχε ξεκινήσει ο Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος, η Ελλάδα έδινε τις μάχες της στο μακεδονικό μέτωπο και ο Βενιζέλος δεν ήθελε να ταράξει κι άλλο τα νερά. Όταν τελείωσαν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και ξεκίνησε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, οι δυνάμεις της Αντάντ και το βασίλειο της Ιταλίας ήρθαν σε μυστική συμφωνία. Οι Ιταλοί προσχώρησαν στις συμμαχικές δυνάμεις, με ουσιαστικό αντάλλαγμα να παραμείνει η Δωδεκάνησος υπό ιταλική κυριαρχία.

Λίγα χρόνια αργότερα δυστυχώς, η Μικρασιατική καταστροφή σφράγισε τη μοίρα του νησιού. Με τη συνθήκη της Λωζάνης, τα Δωδεκάνησα αναγνωρίστηκαν πια και επίσημα ως έδαφος της Ιταλίας, και οι Ροδίτες ήταν τελεσίδικα Ιταλοί υπήκοοι ειδικού καθεστώτος. Εκείνη την περίοδο ήταν που εγκαταστάθηκε στο νησί ο μετριοπαθής διοικητής των Δωδεκανήσων Μάριο Λάγκο, ο οποίος ξεκίνησε, σταδιακά και χωρίς συγκρούσεις, να αλλοιώνει την εθνική συνείδηση των ντόπιων. Τα ιταλικά έγιναν υποχρεωτικά στα σχολεία και οι ντόπιοι δάσκαλοι υποχρεώνονταν σε εξάμηνη εκπαίδευση στην Πίζα. Σε κάθε κοινότητα διόρισε δήμαρχο της αρεσκείας του και καθιέρωσε τον ιταλικό ποινικό κώδικα.

Το νησί σταδιακά κατακλύστηκε από Ιταλούς, οι οποίοι ζούσαν σε πρότυπους οικισμούς. Οι γάμοι μεταξύ Ιταλών και Ροδιτών ενθαρρύνονταν ξεδιάντροπα. Το στρατηγικό σχέδιο του Λάγκο ήταν να δημιουργήσει σταδιακά μια δεύτερη γενιά Ελλήνων-Ιταλών, οι οποίοι σε βάθος χρόνου θα εξυπηρετούσαν την επεκτατική πολιτική της Ιταλίας στην Ανατολή.

Στους επικριτές του, που τον κατηγορούσαν για ολιγωρία, απαντούσε ότι: *Οι Ροδίτες είναι μια φυλή ευφυής, που έχει συνείδηση του χιλιετούς πολιτισμού της, καθώς και την υποστήριξη ενός ανεξάρτητου κράτους επτά εκατομμυρίων κατοίκων.*⁵ Ταυτόχρονα όμως είχε βαλθεί να μετατρέψει τη Ρόδο σε στολίδι της Μεσογείου και, έχοντας αυτό το όραμα, επιστράτευσε τους καλύτερους μηχανικούς της εποχής. Η εικόνα του νησιού άλλαξε ριζικά. Ταλαντούχοι αρχιτέκτονες του εκκολλαπτόμενου φασιστικού κόμματος στην Ιταλία ανέλαβαν την πλήρη ανοικοδόμηση του νησιού, παντρεύοντας με μοναδικό τρόπο τα αναγεννησιακά στοιχεία με την ανατολίτικη τεχνοτροπία, με σεβασμό στον τουρκικό πληθυσμό που είχε απομείνει στο νησί.

«Μαμά, θα πάμε στο κάστρο σήμερα;» ρωτούσε η Αναστασία την Αριστέα κάθε τόσο. Δεν την ένοιαζε τίποτα άλλο παρά η βόλτα στο κάστρο των Ιπποτών και στην Παλιά Πόλη.

«Πάλι, κορίτσι μου; Και το περασμένο Σάββατο εκεί ήμασταν», προσπαθούσε να τη μεταπείσει η μάνα της, αλλά μάταια.

Έκλαιγε, χτυπιόταν η Αναστασία, τελικά περνούσε το δικό της. Αφού τελείωναν τα ψώνια τους στο mercato νιουνο, τη νέα αγορά, πήγαιναν και μια βόλτα στα σοκάκια της μεσαιωνικής πόλης, που εκείνη την εποχή φιλοξενούσε την αγορά της Ρόδου.

Η μεσαιωνική πόλη, ή αλλιώς παλιά – όπως την έλεγαν οι ντόπιοι, ήταν ένας από τους αρχαιότερους οικισμούς. Το 1309, όταν κατέλαβαν το νησί οι ιππότες του Τάγματος του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ, η Ρόδος μετατράπηκε σε στρατηγικό πέρασμα μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Μετά την πτώση όμως της Κωνσταντινούπολης, η Ρόδος δέχθηκε

αλληπάλληλες μουσουλμανικές επιθέσεις και οι Ιππότες οχύρωσαν συστηματικά τη μεσαιωνική πόλη με περιμετρική τάφρο που σε πολλά σημεία έφτανε τα εβδομήντα μέτρα βάθος.

Παρ' όλα αυτά, στα τέλη του 1522, η Ρόδος υπέκυψε τελικά στην πολύμηνη οθωμανική πολιορκία του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή, μετά από την προδοσία ενός αξιωματούχου του Τάγματος. Το νησί, για σχεδόν τέσσερις αιώνες, έζησε μια βαθιά παρακμή, όπως εξάλλου κάθε απομακρυσμένη επαρχία της απέραντης οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η μεσαιωνική πόλη γέμισε τζαμιά και οι Ροδίτες εκδιώχθηκαν. Όμως με τον ερχομό των Ιταλών, η ζωή επανήλθε στα σοκάκια της πόλης και επήλθε νέα άνθηση του εμπορίου. Οι Ροδίτες μπορούσαν πια να βρουν σχεδόν τα πάντα, από ρούχα, υφάσματα και παπούτσια, μέχρι περίτεχνα κοσμήματα.

Η Αριστέα δεν ήθελε να το δείχνει, αλλά κατά βάθος απολάμβανε τη βόλτα στα καλντερίμια της Παλιάς Πόλης, εξάλλου οι περισσότεροι κοσμηματοπώλες ανήκαν στην ευρύτερη οικογένειά της. Ταυτόχρονα, μάθαινε νέα από το μακρινό της σόι. Σταματούσε, δήθεν τυχαία, να χαζέψει τηνπραμάτεια και έφευγε φορτωμένη με όλα τα κουτσομπολιά. Της Αναστασίας, από την άλλη, βούλιαζε το μέσα της από χαρά όταν πήγαινε στην αγορά της μεσαιωνικής πόλης. Η μυρωδιά του φρεσκοκομμένου καφέ, ανακατεμένη με κανέλα και μπαχάρι, της γαργαλούσε τα ρουθούνια κάθε φορά. Οι ντελάληδες με τις αγριοφωνάρες τους προσπαθούσαν να τραβήξουν την προσοχή του κόσμου, καθώς όλη η Ρόδος μαζευόταν στα λιθόστρωτα καλντερίμια τα Σάββατα. Κι εκείνη, σαν σε γιορτή, φορούσε το καλό της φουστάνι,

δυο κορδέλες στα μαλλιά, και χανόταν μέσα στο πλήθος. Όλη αυτή η φασαρία, σαν πολύβουο μελίσσι, την τραβούσε σαν μαγνήτης.

Μια μέρα, στ' αλήθεια την έχασε η μάνα της, την έφαχνε από μαγαζί σε μαγαζί μια ολόκληρη ώρα. Η Αριστέα τα είχε χρειαστεί, ώσπου τη βρήκε στο βάθος μιας αποθήκης να δοκιμάζει φουστανάκια. Ο καταστηματάρχης την έκανε μεγάλο χάζι τη μικρή. «Σινιόρα», είπαν στην Αριστέα οι ιδιοκτήτες από το διπλανό μαγαζί, «Ma che bella ragazza! Τι ωραίο κορίτσι». Φούντωσε η Αριστέα, την άρπαξε από το χέρι και την τράβηξε με το ζόρι να φύγουν. Κατά βάθος καμάρωνε, αλλά πού να το πει.

Μετά τις αγορές τους πάντα περνούσαν να κάνουν επίσκεψη στη θεία Αννούλη. Η αδερφή του Μιχάλη ήταν η αγαπημένη της θεία, πολύ δεμένη με την Αριστέα, και παρόλο που είχε επιλέξει πριν από αρκετά χρόνια να ακολουθήσει τον άντρα της, πάντα νοσταλγούσε το χωριό. Η ζωή δεν ήταν πάντα εύκολη για τους Ροδίτες, κυρίως για αυτούς που ζούσαν στην πόλη. Από τη μια η φορολογία του ροδίτικου πλούτου, από την άλλη η σκανδαλωδώς ευνοϊκή μεταχείριση όλων των ιταλικών επιχειρήσεων, έκαναν έξαλλους τους ντόπιους. Όλα τα μεγαλεπήβολα κτίρια που κοσμούσαν το νησί, και ειδικά το Μαντράκι, είχαν χτιστεί με τον ιδρώτα τους. Ο άντρας της Αννούλης, ο Κωστής, όπως και τόσοι άλλοι Ροδίτες, πήγαινε πολύ συχνά για μεροκάματο τα τελευταία δώδεκα χρόνια. Ευτυχώς έπιαναν τα χέρια του. Έτρεχε όπου υπήρχε ανάγκη ο κακόμοιρος. Δεν υπήρχε κτίριο στο λιμάνι στο οποίο να μην είχε σκάψει, κουβαλήσει, σοβαντίσει. Μόνο που το μεροκάματο αυτό ήταν ελάχιστο μπροστά σε αυτό του απλού Ιταλού ανειδίκευτου εργάτη.

Κάποιες φορές ο θείος της πληρωνόταν το ένα δέκατο από αυτό που δικαιούνταν, αλλά παρ' όλη την αδικία που τον έπνιγε, δεν τολμούσε να διαμαρτυρηθεί. Θα έβρισκε τον μπελά του, ήταν σίγουρο.

Στα χωριά η συμβίωση με τους Ιταλούς ήταν λίγο πιο εύκολη. Η γη έδινε τη δυνατότητα στους χωρικούς να διατηρούν έναν βαθμό αυτονομίας, κυρίως για εμπορικούς σκοπούς. Οι άνθρωποι καλλιεργούσαν ό,τι μπορούσαν και, δόξα τω Θεώ, η ροδίτικη γη ήταν πολύ γενναιόδωρη.

Μόνο που τα χωράφια της Αριστέας εκείνη την εποχή είχαν κάτι άλλο, λιγότερο χρήσιμο. Ένα ωραίο πρωί πριν από λίγα χρόνια, οι Ιταλοί έχτισαν μέσα στο κτήμα ένα ιταλικό στρατόπεδο, την καζέρμα – όπως την έλεγαν, κι έτσι κάθε μέρα, θέλοντας και μη, ξυπνούσαν με τον εθνικό ύμνο της Ιταλίας.

Στην αρχή η Αριστέα είχε εξοργιστεί, της φαινόταν αδιανόητο πως είχαν καταφέρει να στρατοπεδεύσουν όλοι αυτοί οι φαντάροι στα δικά της χώματα με το έτσι θέλω. Τον πρώτο καιρό, όταν τύχαινε και τους συναντούσε, τους αγνοούσε επιδεικτικά, κι όλο και κάποια κατάρα της ξέφευγε μέσα από τα δόντια της. Καθώς περνούσαν οι μήνες, η κατάσταση ομαλοποιήθηκε χάρη στον Μιχάλη, που κατάφερε να δημιουργήσει εμπορικές σχέσεις με τους Ιταλούς φαντάρους. Κι έτσι, σχεδόν κάθε μέρα έρχονταν και ψώνιζαν προϊόντα από το κτήμα, όπως λάδι, τυρί, φρούτα. Εκείνοι με τη σειρά τους φίλευαν την κόρη της κάθε πρωί καθώς περνούσε απέξω από την καζέρμα για να πάει στο σχολείο.

Διοικητής του στρατοπέδου τότε ήταν ο Ροζάριο Μπονακόρσο. Βέρος Ναπολιτάνος, με πολύ ιδιότροπο χαρακτήρα.

Παρόλο που η άνοδος του φασισμού στην Ιταλία ήταν ραγδαία, ο ίδιος δεν ήταν φασίστας. Ο τρόπος όμως που διοικούσε το στρατόπεδο, πολλές φορές καταργούσε τα όρια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και εξόργιζε την Αριστέα. Τα καψόνια στους φαντάρους του δεν είχαν τελειωμό. Πολλές φορές έβαζε να τους δέσουν πισθάγκωνα στον ιστό της σημαίας ντάλα μεσημέρι. Μετά πασπάλιζε το πρόσωπό τους με ζάχαρη και περίμενε...

Ένα μεσημέρι, η Αριστέα δεν άντεξε άλλο. Πέταξε την ποδιά της στο τραπέζι και άνοιξε την πόρτα. Ετοίμασε την άμαξα και ντύθηκε για να φύγει.

«Πού πας, μαρή καμμένη;» τη ρώτησε ο Μιχάλης γεμάτος απορία.

«Στη Ρόδο».

«Να κάμεις τι, νομίζεις;»

«Δεν ξέρω τι θα κάνω, αλλά ξέρω ότι αυτός ο άνθρωπος είναι σιχαμένος. Τους πασπαλίζει με ζάχαρη τη μούρη να μαζεύονται οι μύγες και τα μαμούνια. Ωραίο θέαμα! Να τον βράσω τον πολιτισμό τους! Δεν μ' ενδιαφέρει τι κάμει στο χωριό του στην Ιταλία, αλλά εγώ δεν αντέχω να βλέπω κάθε μέρα την ίδια δουλειά».

Κανένας δεν έμαθε ποτέ τι έγινε εκείνο το πρωί στη Ρόδο. Γεγονός ήταν ότι μετά από εκείνη την ημέρα δεν ξαναείδαν φαντάρους δεμένους στον στυλό. Ένα πρωινό μόνο, λίγες εβδομάδες αργότερα, ένα ελαφρύ χτύπημα στην πόρτα της κουζίνας την κοφοχόλιασε. Ένα όμορφο, ψηλό παλικάρι στεκόταν στην πόρτα και χαμογελούσε συνεσταλμένα. Φορούσε τη χαρακτηριστική στολή των Ιταλών φαντάρων.

«Μποντζιόρνο, σινιόρα», είπε βγάζοντας το πηλήκιο του.

Η Αναστασία καθόταν πιο πέρα στον πάγκο, με τα βιβλία

της απλωμένα μπροστά της. Η Αριστέα σκούπισε τα χέρια της στην ποδιά της και τον κοίταξε βλοσυρά. Τι στον κόρακα ήθελε ο Ιταλός στο σπίτι της πρωί πρωί; Αν χρειάζονταν κάτι, συνήθωςμίλαγαν με τους εργάτες στο κτήμα, δεν έφταναν μέχρι το σπίτι της.

«Μποντζιόρνο», του απάντησε κοφτά.

«'Ιο σόνο Αντόνιο».

Η Αριστέα δεν απάντησε και τον κοιτούσε σταθερά. Ο Μιχάλης έλειπε στο χωριό, είχε φύγει από το χάραμα, μόνο ο Σπύρος ήταν εκεί κοντά. Αν έβαζε τις φωνές, σίγουρα κάποιος θα την άκουγε, σκέφτηκε καθώς η καρδιά της χτυπούσε ξέφρενα.

«Γκράτσει», της είπε και έφερε τα χέρια του στο στήθος. Με μια κυκλική κίνηση έδειξε το πρόσωπό του και μετά τύλιξε τα χέρια του πίσω από τη μέση του. Χαμογέλασε δειλά, και ήσυχα, όπως είχε έρθει, έκλεισε την πόρτα πίσω του και έφυγε για την καζέρμα.

Και κάπως έτσι, ήσυχα και κάπως ντροπαλά, μπήκε στη ζωή της και στο σπίτι της ο Αντόνιο Ρόσο. Ο νεαρός φαντάρος είχε έρθει από τη Βενετία πριν από κάποιους μήνες να υπηρετήσει στο όμορφο νησί του Ήλιου. Πολύ σύντομα, και προς μεγάλη του δυσaréσκεια, τον μετέθεσαν στη μικρή καζέρμα στα Κοσκινού. Σιγά σιγά άρχισε να έρχεται στο σπίτι της και δανειζόταν τη ραπτομηχανή της, καθώς στην πατρίδα του ήταν ράφτης από τους καλύτερους. Τώρα μπάλωνε τα ρούχα των Ιταλών φαντάρων, κι έτσι κέρδιζε χαρτζιλίκι. Κάποιες φορές μάλιστα βοηθούσε και την Αναστασία στα μαθήματα. Κάθονταν μαζί τα μεσημέρια και καθώς μελετούσαν τα ιταλικά ποιήματα, της εξηγούσε την ορθογραφία.

Με τον καιρό η Αριστέα τον συμπάθησε. Φρόντιζε μάλιστα, αν είχε έτοιμο το φαί, να του παραμερίζει ξεχωριστό πιάτο. Πού να φανταζόταν πόσο γρήγορα θα άλλαζαν τα πράγματα...

Ο χειμώνας είχε πέσει βαρύς. Το κρύο και η υγρασία ήταν έντονα σε σχέση με τον συνήθη ήπιο Δεκέμβριο του νησιού. Εκείνο το πρωί η Αριστεά είχε σηκωθεί από νωρίς να ετοιμάσει την Αναστασία για το σχολείο. Δεν ήθελε να παραδεχθεί ότι την είχε περονιάσει το κρύο όλο το βράδυ. Ένας σωρός από στάχτες και ένα μισοκαμένο κούτσουρο είχαν πια ξεθυμάνει στην τσιμιά.⁶ Ο Μιχάλης είχε φύγει και αυτός από τα χαράματα με την άμαξα, του είχαν μηνύσει αποβραδís για κάτι δουλειές στο χωριό. Καθόταν κι έπινε τον καφέ της, χαζεύοντας την καζέρμα απέναντι, όταν μπήκε μέσα ο Σπύρος φουριόζος.

«Καλώς τον μου, κι ας άργησε», τον ειρωνεύτηκε ελαφρά η Αριστεά, χωρίς να πάρει το βλέμμα της από το κτήμα απέναντι. Κάθε πρωί έβλεπε την τρικολόρε να ανεμίζει καθώς άκουγε τον εθνικό ύμνο της Ιταλίας, κι ένα σφίξιμο την έπιανε.

«Όπως πάτε, θ' αργήσετε για το σχολείο», είπε καθώς ρουφούσε τις τελευταίες γουλιές του μερακλίδικου που είχε φτιάξει.

«Καλημέρα, Αριστεά μου. Άργησα, αλλά έχει γίνει μεγάλος σαματάς στο χωριό. Καλώς τα δεχτήκαμε».

«Τι εννοείς καλώς τα δεχθήκαμε; Ποιον δεχθήκαμε;»

«Ήρθε καινούριος κυβερνήτης. Ο Λάγκο φεύγει, τον στέλνουν πίσω στην Ιταλία. Χθες έκαμαν μεγάλη φιέστα κάτω στο λιμάνι, στο γκοβέρνο απέναντι. Κόσμο να δουν τα μάτια σου. Ντε Βέκι μου είπαν τον φωνάζουν».

Το μεσημέρι ο Μιχάλης γύρισε ανήσυχος. Δεν συμμεριζόταν τον ενθουσιασμό του Σπύρου. «Αριστέα, ετοιμάσου, θα μας βρουν κι άλλοι μπελάδες».

«Κάτι μου είπε ο Σπύρος το πρωί. Ε, και; Τα ίδια χάλια με τον Λάγκο θα είναι, τι φοβάσαι, καημένε; Τη δουλειά μας να κοιτάμε εμείς».

«Ο Θεός να με βγάλει ψεύτη, Αριστέα μου, αλλά τα πρώτα σημάδια δεν είναι καλά. Κάτω στη Ρόδο λένε ότι είναι μεγάλος φασίστας. Μόλις άκουσε να μιλάνε ροδίτικα, από Ιταλός έγινε Τούρκος...»

Οι φόβοι του Μιχάλη δυστυχώς επιβεβαιώθηκαν πολύ σύντομα. Ο Τσέζαρε Μαρία ντε Βέκι, ο καινούριος γκοβερνατόρε της Δωδεκανήσου, ήταν ένας από τους τετράρχες του φασιστικού κόμματος στην Ιταλία, που υπό την καθοδήγηση του Μουσολίνι είχαν καταλάβει πραξικοπηματικά την εξουσία το 1922. Οι κακές γλώσσες έλεγαν ότι η προηγουμένη θητεία του ως υπουργού Παιδείας σημείωσε παταγώδη αποτυχία και σχεδόν οδήγησε στην πλήρη κατάρρευση του ιταλικού εκπαιδευτικού συστήματος. Ο Μουσολίνι, εμφανώς δυσαρεστημένος, τον είχε μεταθέσει δυσμενώς στη Ρόδο. Πολύ σύντομα συνειδητοποίησε ότι, μετά από είκοσι τέσσερα και πλέον χρόνια ιταλικής κατοχής, η διαδικασία εξιταλισμού των ντόπιων δεν είχε σημειώσει την παραμικρή πρόοδο. Στους Ροδίτες επιτρεπόταν να μιλάνε ελληνικά και, ακόμη χειρότερα, να τα διδάσκονται στα σχολεία. Οι

τοπικές φασιστικές οργανώσεις ήταν ανύπαρκτες. Η ορθόδοξη εκκλησία δρούσε σχεδόν αυτόνομα.

Στην πρώτη συνεδρίαση με τους ανώτερους αξιωματικούς του νησιού άστραψε και βρόντηξε. Αφού αποδόμησε τον προηγούμενο διοικητή για την ανεπίτρεπτη ανοχή του, ξεκαθάρισε τις προθέσεις του. Στο εξής η χρήση της ελληνικής γλώσσας σε δημόσιους χώρους απαγορευόταν αυστηρά. Οι παραβάτες θα τιμωρούνταν παραδειγματικά, ακόμη και με φυλάκιση. Η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας περιορίστηκε στο ελάχιστο. Όλα τα σχολεία που λειτουργούσαν σύμφωνα με το πρόγραμμα του ελληνικού υπουργείου Παιδείας μετατράπηκαν σε ιταλικά σχολεία. Από την οργή του δεν γλίτωσαν ούτε τα εβραϊκά σχολεία ούτε τα τουρκικά. Οι Ροδίτες δημοδιδάσκαλοι σε μεγάλο βαθμό απολύθηκαν και αντικαταστάθηκαν με Ιταλούς συναδέλφους. Άλλαξε ακόμη και τα ονόματα των δημοτικών σχολείων. Τα άλλοτε Αρρεναγωγείο Σταδίου, Παρθεναγωγείο, και Σχολή Παλαιάς Αγοράς, μετονομάστηκαν σε «Σχολή Πρίγκιψ Ουμβέρτος», «Σχολή Πριγκίπισσας του Παδεμοντίου» και «Σχολή Μπενίτο Μουσολίνι». Ακόμη και τα ονόματα των κεντρικών δρόμων άλλαξε. Οι δύο τοπικές εφημερίδες, η *Νέα Ρόδος* και η *Ροδιακή*, που είχαν αρχίσει να κυκλοφορούν λίγο μετά την κατάληψη του νησιού από τους Ιταλούς, δέχθηκαν ανελέητο πόλεμο, με αποτέλεσμα να αναστείλουν τη λειτουργία τους.

Η ζωή του νησιού αναστατώθηκε. Η εμφάνιση του ντε Βέκι στους δημόσιους χώρους σήμαινε τη διακοπή κάθε δραστηριότητας και τον υποχρεωτικό φασιστικό χαιρετισμό από τον ντόπιο πληθυσμό. Οι ανυπάκουοι τιμωρούνταν σκληρά. Ο ντε Βέκι απαιτούσε πειθαρχία. Παντού και απ' όλους.

Την επόμενη χρονιά, η Αναστασία ξεκίνησε το σχολείο ανόρεχτα. Είχε χάσει το κέφι της. Της είχαν πει ότι θα ξαναέκανε την ίδια τάξη από την αρχή, στα ιταλικά αυτή τη φορά. Είχαν φέρει έναν άλλο Ιταλό διευθυντή, Φερέτι Φερντινάντο τον έλεγαν.

«Τα κατάλαβες αυτά που σου είπα, Αναστασία μου;» της έλεγε η μάνα της καθώς τη βοηθούσε να φορέσει τη σάκα της.

«Ναι, μαμά, κατάλαβα», της απάντησε μουτρωμένα η Αναστασία. «Δηλαδή τώρα με την Παρασκευή και τη Σοφία θα μιλάμε μόνο ιταλικά;»

«Ναι. Καθόλου ελληνικά. Αλλιώς θα σε τιμωρήσει ο δάσκαλος και θα έχεις κακά ξεμπερδέματα. Μην ακούσω, κακομοίρα μου, ότι έκαμες του κεφαλιού σου, μαύρο φίδι που σ' έφαγε!»

«Μαμά, μου είπαν οι φίλες μου ότι πολλοί συμμαθητές μου δεν θα έρθουν φέτος στο σχολείο. Ούτε καν ο Γιώργος».

Η Αριστέα κοντοστάθηκε. Γονάτισε μπροστά της, την έπιασε από τους ώμους και την κοίταξε έντονα.

«Αναστασία μου, έχεις δίκιο, ο Γιώργος δεν θα έρθει στο σχολείο φέτος. Ο πατέρας του είπε να τον κρατήσει κοντά του να τον βοηθήσει με τα χωράφια για λίγο καιρό».

«Και τι θα γίνει; Δεν θα μάθει ιταλικά;»

«Όχι κόρη μου, δεν θα μάθει ιταλικά ο Γιώργος... Άντε, πήγαινε τώρα με τον Σπύρο και, όπως σου είπα, να προσέχεις. Ελληνικά μόνο στο σπίτι».

Καθώς την έβλεπε να ξεμακραίνει με την μπόρσα της στον ώμο, η Αριστέα μπήκε σε σκέψεις. Η κόρη της είχε

αναστατωθεί, και με το δίκιο της. Πολλοί συμμαθητές της δεν γράφτηκαν φέτος στο σχολείο μετά την ανακοίνωση του διατάγματος. Το σχολείο τους είχε μετατραπεί εν μία νυκτί από κοινοτικό σε κρατικό ιταλικό. Οι συνέπειες για την ελληνική παιδεία ήταν τρομακτικές. Η ελληνική γλώσσα διδάσκονταν μία ώρα την εβδομάδα, και αυτή μόνο στις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Πολλοί Κοσκινιάτες είχαν αντιδράσει έντονα και αρνήθηκαν να στείλουν τα παιδιά τους.

«Καλύτερα κούτσουρα, παρά...» της είχε πει μια γειτόνισσα στο χωριό, και δεν την αδικούσε. *As είναι*, σκέφτηκε καθώς έμπαινε μέσα στο σπίτι, *θα τη στείλω στο κατηχητικό του χωριού*. Όλο και κάτι θα μάθαινε το κορίτσι της. Ο Μητροπολίτης Ρόδου Απόστολος Τρύφωνος είχε αναλάβει το μεγάλο έργο της διατήρησης της ελληνικής ταυτότητας του νησιού. Φωτισμένος κληρικός, με σπάνιες ηγετικές όσο και διπλωματικές ικανότητες, κατανόησε πολύ νωρίς το σχέδιο του ντε Βέκι και η αντίδρασή του ήταν άμεση.

Μέσω του επόπτη παιδείας, με τον οποίο διατηρούσε καλές σχέσεις, κανόνισε μια ιδιωτική επίσκεψη στον διοικητή. Ο μητροπολίτης του παρέθεσε την ολοένα αυξανόμενη ανησυχία του, που αφορούσε κυρίως τη διδασκαλία των θρησκευτικών στο σχολείο από τους Έλληνες διδασκάλους. Του εκμυστηρεύτηκε ότι πολλές φορές είχε υποπέσει στην αντίληψή του ότι Έλληνες διδάσκαλοι, λόγω υπερβολικού ζήλου, έφταναν πολλές φορές στα όρια της θρησκευτικής προπαγάνδας. Ως λύση, πρότεινε να ιδρυθούν τα κατηχητικά σχολεία, με σκοπό να μπορέσουν τα Ροδιτόπουλα να διδάσκονται το ορθόδοξο δόγμα. Τα κατηχητικά θα ήταν υπό την απόλυτη ευθύνη και εποπτεία της Μητρόπολης. Ο ντε Βέκι συμφώνησε, με μόνη απαίτηση να του δοθεί η

αναλυτική κατάσταση των καθηγητικών και να μη διδάσκουν «λαϊκοί», δηλαδή δάσκαλοι. Δεν κατάλαβε ποτέ την παγίδα.

Με την αριστοτεχνική προσέγγιση του Μητροπολίτη Ρόδου, του δόθηκε η ψευδαίσθηση ότι με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να ελέγχει τη διδασκαλία του ορθόδοξου δόγματος. Στην πραγματικότητα όμως δόθηκε η δυνατότητα να δημιουργηθεί το καθηγητικό σχολείο με σκοπό να ενισχύσει τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και παράδοσης, σαν το αλλοτινό Κρυφό Σχολείο. Τα βιβλία των θρησκευτικών χρησιμοποιούνταν για αναγνωστικά, μέσω των οποίων τελικά τα παιδιά μάθαιναν γραφή και ανάγνωση. Και όλα αυτά κάτω από τη μύτη του Ιταλού κατακτητή.

Εκεί είχε εναποθέσει τις ελπίδες της η Αριστέα. Λίγο πριν κλείσει ο ντε Βέκι τα ελληνικά σχολεία, ο παπα-Κλεόβουλος είχε καταφέρει να κρύψει πολλά βιβλία στην καταπακτή της εκκλησίας. Κάθε απόγευμα, μάζευε τα παιδιά και τους έκανε μάθημα δίπλα στην εκκλησία. Φρόντιζε μάλιστα να έχει τσιλιαδόρο απέξω. Εάν γινόταν κάποιος αιφνιδιαστικός έλεγχος από τον ντιρετόρε⁷, τα παιδιά πετούσαν τα βιβλία στην καταπακτή και φρόνιμα φρόνιμα άνοιγαν τα ιταλικά βιβλία. Ο παπα-Κλεόβουλος ήταν επιβλητικός άνθρωπος. Στα κηρύγματά του ήταν φλογερός και κατάφερνε μέσα από αυτά να περνά πατριωτικά μηνύματα.

Με τον διευθυντή του σχολείου δε, τον Φερέτι, διατηρούσε άφογες σχέσεις. Κάθε πρωί που μαζεύονταν τα παιδιά στο προαύλιο του σχολείου και τραγουδούσαν την *Gioninezza*, τον ύμνο του φασιστικού κόμματος της Ιταλίας, ο παπα-Κλεόβουλος έβγαινε από το μπαλκόνι του σπιτιού του και χαιρετούσε και αυτός ρομαναμέντε⁸. Το απόγευμα όμως, ήταν ο Φερέτι που πίεζε τα παιδιά να πάνε στο

κατηχητικό. Με αυτόν τον τρόπο ο παπα-Κλεόβουλος είχε καταφέρει να μην τον ενοχλούν οι μαρεσάλοι⁹ του χωριού. Αντίθετα, σε άλλα χωριά, η ιταλική αστυνομία κυνηγούσε τους παπάδες, και κάθε τόσο τους φώναζαν να δώσουν εξηγήσεις για το τάδε και το δεινά που είπαν στα παιδιά. Η σκιά του ντε Βέκι πλανιόταν παντού και στραγγάλιζε σταθερά καθετί ελληνικό, δοκιμάζοντας τις αντοχές όλων των Ροδιτών.

Σαν να μην έφταναν όλα αυτά, νέες λαχτάρες τους επιφύλασσε το μέλλον. Ένα βράδυ το σπίτι ξύπνησε από φωνές. Ένας σφάχτης είχε γονατίσει την Αριστέα. Η Αναστασία είχε ξυπνήσει απότομα από τη φασαρία. Πίσω από τη μισάνοιχτη πόρτα είχε δει τη μητέρα της, ξαπλωμένη στον σουφά, να βογκά σαν πληγωμένο ζώο. Είχαν φέρει τον γιατρό από το χωριό, αλλά ούτε και αυτός μπορούσε να τη συνεφέρει. Πάλευαν όλο το βράδυ.

Ξημέρωσε ο Θεός τη μέρα και παρ' όλα αυτά η μάνα της ήταν κατάχλομη και σε κακό χάλι. Έπρεπε να γίνει κάτι, και μάλιστα σύντομα. Με την άμαξα τη μετέφερε σιγά σιγά ο Μιχάλης στο Ospedale Regio, το νοσοκομείο που είχαν χτίσει πριν μερικά χρόνια οι Ιταλοί στους πρόποδες του λόφου. Ο Μιχάλης είχε εναποθέσει όλες του τις ελπίδες στους Ιταλούς γιατρούς και στον καθαρό αέρα της θάλασσας. Δυστυχώς, απογοητεύτηκε γρήγορα.

«Τη γυναίκα πρέπει να την πάτε στην Αθήνα, για να έχει μια ελπίδα, εδώ δεν την αναλαμβάνουμε», τους είπε ο γιατρός μόλις την εξέτασε. «Η χολή της έχει σαπίσει και πρέπει να χειρουργηθεί άμεσα».

Έχασε τη γη κάτω από τα πόδια του. Δεν ήταν απλή

υπόθεση εκείνη την εποχή να πας στην Αθήνα, χρειαζόσουν διαβατήριο από το ελληνικό προξενείο. Οι Ροδίτες ήταν Cittadini Italiani dell'Egeo, ουσιαστικά Ιταλοί πολίτες, και για εκείνους ήταν σαν να ταξίδευαν στο εξωτερικό. Και τώρα με τον ντε Βέκι τα πράγματα είχαν δυσκολέψει περισσότερο, δεν έφευγες έτσι εύκολα από το νησί...

«Μην ανησυχείτε, σινιόρα. Θα γίνουν όλα όπως πρέπει», προσπάθησε να τους καθησυχάσει η αδερφή που μόλις είχε μπει στο δωμάτιο για να αλλάξει τους ορούς. Η Αριστέα προσπάθησε να ανασηκωθεί έστω λίγο, αλλά γρήγορα κατάλαβε το μάταιο της υπόθεσης. Ο πόνος, σαν σουβλί, της έκοψε την ανάσα.

«Το παιδί», κόμπιασε. Η φωνή της ίσα που έβγαине.

«Θα μνηύσω στη νύφη σου τη Ροδάνθη στη Ρόδο να την πάρουνε στο σπίτι του αδερφού σου, μην ανησυχείς γι' αυτό τώρα», της είπε ο Μιχάλης.

«Όχι», του απάντησε απότομα. «Θα πας να βρεις την ξαδέρφη μου στο χωριό, δεν θα της είναι κόπος».

«Την ξαδέρφη σου; Έχουμε μήνες να τη δούμε! Γιατί να μην τη στείλω στη Ρόδο;» τη ρώτησε ο Μιχάλης απορημένος.

«Ξέχασέ το. Δεν θέλω να τρέχει κει κάτω το παιδί».

«Μα δεν θα τρέχει. Και είναι καλύτερα να πάει στην ξαδέρφη σου, που δεν την έχει δει και ποτέ στη ζωή της;»

«Ούτε τη Ροδάνθη την ξέρει. Και δεν θέλω και να τη μάθει. Εξάλλου ποιος θα την πηγαινοφέρει στο χωριό για το σχολείο; Θα χάσει τη σειρά της και δεν θέλω, αρκετές ανακατωσούρες έχει τώρα με τον νέο της δάσκαλο. Μη με παλεύεις σε αυτό. Δεν θα πάει. Τελείωσε», του απάντησε η Αριστέα καθώς την ετοιμάζαν οι νοσοκόμες για το ταξίδι.

Σιγά μη νοιαζόταν για το σχολείο η Αριστέα. Λες και τα

γράμματα θα προίκιζαν την κόρη της. Μπλεξίματα με τη νύφη της δεν ήθελε. Με όλα αυτά τα σούρτα φέρτα, όλο και κάποιος καλοθελητής θα βρισκόταν να ανοίξει το στόμα του, θα ξεκίναγαν οι φασαρίες, και ποιος την άκουγε μετά. Εξάλλου, είχαν πολύ καιρό να τους δουν, φρόντιζε κι εκείνη από τη μεριά της να βρίσκει δικαιολογίες για να μην πηγαίνουν. Ποιος άντεχε στ' αλήθεια να σκαλίζει τις παλιές ιστορίες;

Έναν ζορικο μήνα πέρασαν στην Αθήνα η Αριστέα και ο Μιχάλης. Χειρουργείο, ενέσεις, οροί, πόνοι, ξανά χειρουργείο, ξανά ενέσεις, ξανά αγωνία.

Και έδωσε ο Θεός και γύρισε. Αδυνατισμένη και φανερά τλαιπωρημένη, με μια τεράστια ουλή στην κοιλιά, έκανε πολλές εβδομάδες να συνέλθει. Τον πρώτο καιρό οι γιατροί της είχαν απαγορεύσει να σηκώνεται, έμενε ξαπλωμένη στον σουφά για να δυναμώσει. Δεν πτοήθηκε όμως. Τα πάντα στο κτήμα περνούσαν από τη δική της έγκριση, εκείνη εξακολουθούσε να έχει την τελευταία κουβέντα για όλα. Σιγά μην άφηνε τίποτα στην τύχη η Αριστέα. Η Αναστασία, παρόλο που γύρισε στο σπίτι, είχε βγει από τα νερά της. Είχε χάσει την αγαπημένη της δασκάλα, τη Μαρία, και ήταν όλο νεύρα. Μετά το διάταγμα του ντε Βέκι, τα ελληνικά διδάσκονταν μόνο μία φορά την εβδομάδα. Οι Ιταλοί έδωξαν τους περισσότερους δασκάλους από τα σχολεία. Στη θέση της είχαν φέρει τη Βέρα Ντέινα, τη στρυφνή γυναίκα του μαρεσάλο στα Κοσκινού. Ήταν και εκείνη δασκάλα, αλλά τους έκανε οικοκυρικά. Η Αναστασία το σιχαινόταν αυτό το μάθημα μαζί με όλα τα υπόλοιπα, με το ζορι πήγαινε κάθε πρωί. Ένα μεσημέρι, λίγες εβδομάδες αργότερα, εκεί που

κάθονταν κι έτρωγαν όλοι μαζί τα γιαπράκια της Αριστέας, η Αναστασία πέταξε τη βόμβα.

«Μας έβαλαν και καινούριο μάθημα στο σχολείο. Θα ξεκινήσουμε την άλλη εβδομάδα».

«Μπα! Έκτος από τους Ρωμαίους αυτοκράτορες;» της απάντησε με ελαφριά ειρωνεία η Αριστεά.

Η αλήθεια είναι ότι είχε βαρεθεί πια να ακούει την κόρη της να παπαγαλίζει για την Ιταλία. Ιταλική γεωγραφία, ιταλική ιστορία, τώρα τελευταία είχανε πιάσει και τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Τους τελευταίους μήνες ο ντε Βέκι είχε κυριευτεί από μια άνευ προηγουμένου μεγαλομανία και προγονολατρεία. Είχε φτάσει σε σημείο να στολίζει τα κεντρικά κτίρια έξω από το κυβερνείο με αγάλματα Ρωμαίων αυτοκρατόρων, δωρεές του Μουσολίνι. Όταν έγιναν τα αποκαλυπτήρια, απευθύνθηκε στους συγκεντρωμένους από τον εξώστη του κυβερνείου, λέγοντας: «Σύντροφοι, ο Ντούτσε θέλησε να εκφράσει τη στοργή του προς τη Ρόδο δωρίζοντας στην πόλη πέντε αγάλματα Ρωμαίων αυτοκρατόρων. Εμείς, μαθητές του Ντούτσε και ευγνώμονες σε αυτόν για το δόγμα του, για τη δημιουργική δράση του, για την ίδρυση της νέας αυτοκρατορίας της Ρώμης στη Ρόδο, αισθανόμαστε τους εαυτούς μας, περισσότερο από ποτέ, βαθιά Ρωμαίους. Εκφράζουμε σ' αυτόν από τη γη αυτή της Αυτοκρατορίας όλη μας την ευγνωμοσύνη. Χαίρε, Ντούτσε!» Τέτοια ήταν η κρίση μεγαλείου που τον είχε κυριεύσει, που τακτικά έβγαине στον εξώστη του κυβερνείου, τους καμάρωνε και χαιρετούσε «Άβε Καίσαρ», σαν άλλος αυτοκράτορας. Κι εκείνοι σιωπηλά τον φασκέλωναν από ψηλά.

«Περίπου», της απάντησε η Αναστασία, βγάζοντάς την από τις σκέψεις της. «Το λένε *Cultura Fascista*. Μαθαίνουμε

για κάποιον Μουσολίνι. Είναι και αυτός κάτι σαν αυτοκράτορας της μεγάλης ιταλικής αυτοκρατορίας». Στο δωμάτιο επικράτησε σιωπή. Ο Μιχάλης έσφιξε τα μαχαιροπίρουνα τόσο που είχαν ασπρίσει οι κλειδώσεις του, σε αντίθεση με το πρόσωπό του που είχε πάρει ένα δυσοίωνα βαθυκόκκινο χρώμα.

«Και τι θα σας μαθαίνουν, κόρη μου, σε αυτό το μάθημα;» ρώτησε φαινομενικά ατάραχη η Αριστέα.

«Μαθαίνουμε για τη δοξασμένη ζωή του και πώς έγινε αυτοκράτορας της Ιταλίας. Και ένα καινούριο τραγούδι μας έχουν πει να...»

Ο Μιχάλης δεν άντεξε άλλο. Βγαίνοντας βρόντηξε και την πόρτα πίσω του. Έσπασαν τα πιάτα σε χίλια κομμάτια στον τοίχο της κουζίνας. Εκείνος ο μεντεσές που αντιστεκόταν σθεναρά σε κάθε καβγά, παρέδωσε ψυχή. Είχε σουρουπώσει πια όταν γύρισε σπίτι. Κατάκοπος, με γερμένους τους ώμους του, έμοιαζε να κουβαλά στην πλάτη του όλη τη δυστυχία του κόσμου.

«Αριστέα, βάλε ένα κρασί και κάτσε να μιλήσουμε», της είπε καθώς σωριαζόταν στην καρέκλα της κουζίνας.

«Να σου βάλω να φας; Δεν έφαγες τίποτα το μεσημέρι. Θα σε πειράξει το κρασί νηστικό, καημένο. Έλα, έχω φτιάξει πιταρούδια».

«Αριστέα, άσε το φαΐ και κάτσε να σου πω, τα πράγματα είναι πολύ σοβαρά».

Όλο το απόγευμα τριγυρνούσε στο χωριό. Πέρασε και από το καφενείο, να προσπαθήσει να μάθει όσο περισσότερα μπορούσε για τις διαθέσεις του νέου κομαντάντε, του διοικητή. Το καφενείο του Σουλάκη στο Κεπούλι είχε γίνει πριν από κάποιους μήνες *dopolavoro*, χώρος αναφυχής για

τα μέλη του Εθνικού Φασιστικού Κόμματος Ιταλίας. Είχαν έρθει ένα ωραίο πρωί και το είχαν επιτάξει με συνοπτικές διαδικασίες. Του έδιναν βέβαια το καπιτίς σαν ενοίκιο, αλλά ποιος έδινε σημασία. Εκεί οι άντρες άκουγαν ραδιόφωνο, μιλούσαν για πολιτική και περί Ιταλίας.

Τώρα οι κάτοικοι ήταν ανήσυχoi. Ο ντε Βέκι την προηγούμενη μέρα είχε βγάλει διάταγμα ότι όποιος ήθελε να ασκήσει το επάγγελμα του γιατρού, του εμπόρου, ακόμη και του πλανόδιου πωλητή, έπρεπε ο ίδιος ή τα παιδιά του να γραφτούν στο φασιστικό κόμμα.

«Εγώ φασίστας δεν γίνομαι που να κουρεύονται».

«Και τι θα κάνουμε, Μιχάλη; Πώς θα μπορέσουμε να συνεχίσουμε τις δουλειές μας αλλιώς; Στο κτήμα σε λίγο δεν θα πατάει άνθρωπος, αν δεν βρούμε μια λύση».

«Αριστέα, δεν θα το ξαναπώ. Εγώ φασίστας δεν γίνομαι. Ούτε κι εσείς».

Τον κοίταζε σκεφτική η Αριστέα. Από τη μια τον καταλάβαινε τον άντρα της. Ο ντε Βέκι είχε φτάσει πια τα πράγματα στα άκρα. Η πίεση που τους ασκούσε ήταν μεγάλη. Ο κόσμος αντιδρούσε, και δικαίως. Το όνειρο για την ένωση με τη μητέρα-πατρίδα δεν είχε ξεχαστεί. Από την άλλη, ο κατακτητής ήταν αμείλικτος. Όποιος δοκίμαζε τις ανοχές του, εξασφάλιζε την ολιγοήμερη διαμονή του στα κρατητήρια. Κάπως έπρεπε να επιβιώσουν.

«Θα δούμε», του απάντησε η Αριστέα. «Άσε να κυλήσουν λίγο οι μέρες, να πάει το παιδί στο σχολείο αύριο και βλέπουμε».

Οι εξελίξεις όμως δεν άργησαν να τους προλάβουν. Την επόμενη μέρα η Αναστασία γύρισε αναστατωμένη πίσω στο σπίτι. Κλείστηκε στο δωμάτιό της και δεν ήθελε να δει

κανέναν. Ο Μιχάλης έλειπε. Με το καλό και με το άγριο, την κατάφερε ο Σπύρος τελικά να κατέβει να βάλει κάτι στο στόμα της.

«Αναστασία, λέγε επιτέλους τι έγινε στο σχολείο σήμερα, αλλιώς θα τις φας και από μένα!»

«Μαμά, σήμερα ήρθαν καραμπινιέροι στο σχολείο. Τους φώναξε ο Φερέτι. Πήραν μαζί τους τον Νίκο, τον Αντώνη και τον Λευτέρη και τους πήγαν στον μαρεσάλο. Τους κράτησαν, λέει, στις φυλακές μέχρι το μεσημέρι φοβερίζοντάς τους ότι, αν δεν γραφτούν στην Balilla¹⁰, θα τους ξαναμαζέψουν αύριο. Μαμά, εγώ δεν θέλω να πάω στον μαρεσάλο! Δεν θέλω!»

Το παιδί έκλαιγε με λυγμούς, δεν μπορούσε να το κάνει καλά. Τελικά μπουκιά δεν έβαλε στο στόμα της, με τα χίλια ζόρια την ανέβασε στον σουφά, να κοιμηθεί δίπλα της. Είχε νυχτώσει από ώρα όταν άκουσε το κλειδί στην πόρτα. Ο Μιχάλης μπήκε στο σπίτι και, αφού έβγαλε τις μπότες του, ξάπλωσε στον διπλανό σουφά. Το πρωί, μόλις έφυγε η μικρή για το σχολείο, του τα είπε όλα.

«Μην κουράζεσαι», την έκοψε, «αλήθεια είναι όλα αυτά. Πέρασα χθες έξω από το καφενείο στο Κεπούλι, και μου τα είπε ο Κωστής. Αύριο θα πάει να γράψει τον γιο του, δεν έχει άλλη επιλογή».

«Και εμείς, Μιχάλη μου, κάτι πρέπει να κάνουμε. Ας γράψουμε τη μικρή, δεν πειράζει».

Ο Μιχάλης δεν μίλαγε, μόνο κοιτούσε έξω προς τη μεριά της καζέρμας. Η τρικολόρε κυμάτιζε μπροστά του προκλητικά. Μια δυσφορία του ανακάτεψε τα συκώτια, μια πικρίλα γέμισε το στόμα του.

«Θα τη στέλνουμε και στο κατηχητικό, θα δεις», επέμεινε

μαλακά η Αριστεά. «Θα τα μάθει τα ελληνικά, μην ανησυχείς. Άσε να περάσει αυτή η μπόρα, να δούμε σιγά σιγά τι θα κάνουμε με αυτούς τους γρουσουζήδες που έχουμε μπλέξει».

«Άς είναι λοιπόν», της απάντησε ξεψυχισμένα. «Κανόνισε εσύ τι θα κάμει. Πήγαινε εσύ να τη γράψεις. Εγώ και μόνο που τους βλέπω, μου γυρίζουν τ' άντερα», της απάντησε και, βροντώντας την πόρτα πίσω του, κίνησε για τα χωράφια, αναζητώντας παρηγοριά στη γη.

Και κάπως έτσι γράφτηκε η Αναστασία στην Balilla. Το επόμενο Σάββατο, μαζί με τη μητέρα της πήραν την άμαξα και πήγαν στο Casa del Fascio, στο λιμεναρχείο. Εκεί κατέβηκαν στα υπόγεια για να της δώσουν τη στολή που έπρεπε να φορά κάθε Σάββατο, όταν θα κατέβαινε στη Ρόδο για τις καθιερωμένες εκδηλώσεις του φασιστικού κόμματος. Η στολή αποτελούνταν από μια φούστα πλισέ μαύρη, μια μπλούζα άσπρη με γιακαδάκι και κορδελίτσα, και μια κονκάρδα στο πέτο με τα αρχικά ONB, ή αλλιώς Opera Nazionale Balilla. Της έδωσαν και μια τσάντα γεμάτη τετράδια και μολύβια για το σχολείο, ευγενική χορηγία του Ντούτσε.

«Ορίστε λοιπόν, σινιορίνα!» της είπε χαμογελαστά ο Ιταλός αξιωματικός. «Τώρα είσαι και εσύ πίκολα ιταλιάνα, μικρή Ιταλίδα! Α, και πριν το ξεχάσω, πάρε και αυτό το βιβλιαράκι. Θα πρέπει να το έχεις πάντα μαζί σου».

Η Αριστεά το πήρε βιαστικά χωρίς να του ρίξει δεύτερη ματιά, και το πέταξε στην τσάντα της. Όταν βγήκαν από το κτίριο, μπήκαν βιαστικά στην άμαξα και ξεκίνησαν για το χωριό. Κατά τη διάρκεια της διαδρομής καμιά τους δεν μιλούσε. Η Αναστασία πήρε το βιβλιαράκι μέσα από την

τσάντα και ξεκίνησε να το ξεφυλλίζει, της είχε κάνει μεγάλη εντύπωση η φωτογραφία του Ντούτσε στο εξώφυλλο. Στο πρώτο φύλλο είχε μάλιστα και τον όρκο του φασισμού. Της είπαν ότι έπρεπε να κρατά πάντα μαζί της.

«Ορκίζομαι να ακολουθώ τις διαταγές του Ντούτσε και να υπηρετώ με όλες μου τις δυνάμεις το επαναστατικό σύστημα του φασισμού», διάβασε ψιθυριστά στην πρώτη σελίδα.

«Μαμά;...» ψιθύρισε διστακτικά η Αναστασία.

«Ναι, παιδί μου».

«Τι εννοεί όταν λέει να υπηρετώ το φασιστικό σύστημα;»

Αναστέναξε η Αριστέα. Πώς θα τα εξηγήσει τώρα αυτά στο παιδί; Σάμπως ήξερε και η ίδια; Ή μήπως της άρεσε που την έγραψε στην Balilla; Καταλάβαινε τον Μιχάλη που αντιστεκόταν. Εκείνη όμως φοβόταν. Μόλις έφτασε στο κτήμα, κατέβηκε από την άμαξα φορτωμένη και την πήρε από το χέρι. Μπαίνοντας στο σπίτι, άφησε τα πράγματα στον ξύλινο πάγκο της κουζίνας και γονάτισε μπροστά της.

«Αναστασία, θα κάμεις ό,τι σου λέω από την αρχή της χρονιάς. Θα ακούς τι σου λένε οι δάσκαλοί σου. Ξέρουν αυτοί. Και τον νου σου, ελληνικά μόνο με εμένα και τον πατέρα σου. Και μετά το σχολείο, θα πηγαίνεις στην εκκλησία δίπλα, στον παπα-Κλεόβουλο, να κάνετε μάθημα για τον Χριστούλη και την Παναγιά».

«Πάλι μάθημα;» βαρυγκόμησε η Αναστασία. «Δεν φτάνει που θα είμαι από το πρωί εκεί, πρέπει να είμαι και το απόγευμα; Δεν θέλω! Και τότε θα πηγαίνω με την Παρασκευή να παίζουμε στην πλατεία;»

«Η Παρασκευή θα πηγαίνει κι εκείνη στην εκκλησία μετά το μάθημα, συνάντησα τη μάνα της στο χωριό χθες και μου

το είπε. Εξάλλου, αν θες, πάρε τη μαζί σου ένα απόγευμα μετά την εκκλησία και ελάτε να παίξετε εδώ. Θα μηνύσω στη μάνα της ότι θα τη γυρίσει ο Σπύρος το βράδυ, εντάξει;»

Την καλύτερη φίλη της κόρης της την ήξερε πολλά χρόνια και τα κορίτσια ήταν πολύ δεμένα μεταξύ τους, από μικρά κάνανε πολλή παρέα. Οι γονείς της Παρασκευής είχαν έρθει από την Κάλυμνο κάποια χρόνια νωρίτερα και έμειναν στο χωριό. Η μάνα της δούλευε στα χωράφια και ο πατέρας της έκανε δουλειές του ποδαριού. Φτωχοί άνθρωποι, αλλά προκομμένοι. Κάθε φορά που έρχονταν η μικρή, φρόντιζε να μη φεύγει με άδεια χέρια. Δοκιμάζονταν κι εκείνοι σκληρά, τον τελευταίο καιρό είχε ακούσει ότι ο πατέρας της Παρασκευής δεν έβγαζε ούτε το μεροκάματο...

Όταν γύρισε ο Μιχάλης το βράδυ, δεν τη ρώτησε καν. Αγνόησε επιδεικτικά την κρεμασμένη στολή της Αναστασίας και πήγε να ξαπλώσει. Και κάπως έτσι η Αναστασία, όπως και πολλά άλλα Ροδιτόπουλα, ξεκίνησε τη γνωριμία της με το φασιστικό κίνημα.

Την επόμενη μέρα, η μικρή πήγε χαρούμενη στο σχολείο, κουβαλώντας με δυσκολία την παραγεμισμένη μπόρσα της. Είχε κάτσει το προηγούμενο βράδυ και χάζευε τα καινούρια της αποκτήματα, κόντεψε να μην κλείσει μάτι από τη χαρά της.

«Παρασκευή, καλημέρα! Έλα να σου δείξω τι μου έδωσαν χτες», φώναξε τη φιλενάδα της, λίγο πριν ξεκινήσει το μάθημα. Με μια κίνηση, άδειασε την μπόρσα της πάνω στο θρανίο. Σάστισε η Παρασκευή. Καινούρια τετράδια, μολύβια, γομολάστιχες, ακόμη και ξυλομπογιές. Γυάλισαν τα μάτια της, δεν καταλάβαινε.

«Πού τα βρήκες όλα αυτά;» τη ρώτησε με μια δόση ζήλιας.

«Το Σάββατο κατεβήκαμε με τη μάνα μου στη Ρόδο σε ένα κτίριο, casa-κάτι νομίζω το έλεγαν. Μου έδωσαν μια καινούρια στολή και όλα αυτά που βλέπεις».

«Σε έγραψαν λοιπόν στην Balilla;» την κοίταξε απορημένη η Παρασκευή.

«Ναι, δεν γινόταν διαφορετικά. Αλλά η μάνα μου είπε ότι δεν θα αλλάξουν πολλά πράγματα. Να ακούω τον Φερέτι τι λέει και να μην κάνω του κεφαλιού μου. Α, και να πηγαίνω στο κατηχητικό στον παπα-Κλεόβουλο μετά το σχολείο. Θα έρθεις;»

«Ναι, κι εμένα μου είπε η μάνα μου να πηγαίνω. Βαριέμαι, να σου πω την αλήθεια, όμως», της απάντησε βαριεστημένη η Παρασκευή.

«Καλά, πάμε να δούμε σήμερα και βλέπουμε, και μετά έρχεσαι και από το σπίτι το απόγευμα. Έλα να διαλέξεις και ποιο μολύβι θες, εγώ έχω πολλά, δεν τα χρειάζομαι».

Το απόγευμα οι μικρές, αφού έπαιξαν στην πλατεία με τα υπόλοιπα παιδιά, μαζεύτηκαν στο κτήμα. Ο Σπύρος προσπάθησε να τους φτιάξει λεμονάδα, αλλά κατέληξαν τελικά να κυνηγούν με τις λεμονόκουπτες κάτι τρομαγμένα κουνέλια. Κάνανε κάτι γέλια...

Το άλλο πρωί η Αριστεά είχε σηκώσει το σπίτι στο πόδι από νωρίς. Ο εκνευρισμός της δεν είχε όρια, ούτε καφέ δεν είχε προλάβει να φτιάξει.

«Αναστασία! Πού είσαι, παιδί μου;» της φώναζε από την κουζίνα.

«Πάνω στον σουφά, ντύνομαι».

«Κατέβα λίγο που σε θέλω. Τώρα!»

Μετά από λίγο κουτρουβάλησε τη σκάλα, φορτωμένη με τα βιβλία της.

«Αναστασία, να σε ρωτήσω κάτι, και πρόσεξε καλά τι θα μου πεις. Πείραξες καθόλου το πορτοφόλι μου από χθες;»

«Όχι μαμά, καθόλου», της απάντησε ξαφνιασμένη η Αναστασία.

«Αναστασία μου, θυμήσου σε παρακαλώ καλά. Είχα κάτι λιρέτες στο πορτοφόλι, λείπουν οι μισές», την κοίταξε η Αριστέα αυστηρά.

Η Αναστασία κατάπιε τη γλώσσα της. Δεν μπορούσε να φανταστεί τι είχε συμβεί. Μόνο αυτή, η Παρασκευή και ο Σπύρος ήταν εκεί χθες. Ο Σπύρος αποκλείεται να είχε κάνει κάτι τέτοιο. Ήταν μαζί τους πολλά χρόνια. Με το ζόρι κατάφεραν να του δίνουν κάποια ελάχιστα χρήματα στο τέλος του μήνα, δεν τα ήθελε, συνέχεια έλεγε ότι δεν ήξερε τι να τα κάνει. Η Αριστέα κατάλαβε αμέσως τι είχε συμβεί. Δεν είπε τίποτα στην κόρη της, δεν είχε και πολύ νόημα. Την επόμενη μέρα κατέβηκε στο χωριό και πήγε να βρει τη μητέρα της Παρασκευής στο σπίτι της. Είχε πάρει μαζί της μερικά καινούρια τετράδια που είχαν αγοράσει προχθές στη Ρόδο. Δεν χρειάστηκε να ανταλλάξουν ούτε μισή κουβέντα, η μάνα της είχε ήδη βρει τα χρήματα μέσα στο συρτάρι της μικρής καθώς τακτοποιούσε τα ρούχα. Ήταν η πρώτη φορά που έβλεπε τη μάνα της Παρασκευής κλαμένη.

Την επόμενη μέρα μάταια η Αναστασία προσπαθούσε να μιλήσει στην Παρασκευή. Το κορίτσι την απέφευγε επίμονα. Το απόγευμα στο κατηχητικό μόνο, κατάφερε και έκατσε δίπλα της, πριν προλάβει εκείνη να αντιδράσει. Είχε

ξεκινήσει ο παπα-Κλεόβουλος το μάθημα, όταν η Αναστασία τη σκούνησε δυνατά «Καλέ, γιατί δεν μου μιλάς;»

«Έτσι», της απάντησε μουτρωμένη η Παρασκευή. «Σου έφερα πίσω τα μολύβια και τις μπογιές σου, δεν τα χρειάζομαι εγώ. Και κάνε πιο πέρα, δεν είμαστε πια φίλες».

Η Αναστασία ταράχτηκε. «Δεν σου φταίω εγώ, δεν είπα τίποτα στη μάνα μου».

«Ναι, καλά. Γι' αυτό κουβαλήθηκε στη δικιά μου χθες το απόγευμα. Χαμός έγινε στο σπίτι, ο πατέρας μου ούτε που μου μιλάει πια. Δεν θέλω να με ξαναενοχλήσεις ποτέ, ακούς; Πάρε τα τετράδιά σου και τις χαζομπογιές σου και ξεκουμπίσου από μπροστά μου!»

Η Αναστασία πετάχτηκε πάνω φουρκισμένη. «Ωραία λοιπόν! Θα γίνουν όπως θες τα πράματα!» της φώναξε και άρχισε να πετά τα πράγματά της μέσα στην μπόρσα της.

«Αναστασία, παιδί μου, τι φωνές είναι αυτές που ακούω;» ακούστηκε η βροντοφωνάρα του παπα-Κλεόβουλου από την άλλη άκρη του ναού.

«Τίποτα», απάντησε χαμηλώνοντας το βλέμμα.

«Τι τίποτα; Μέχρι εδώ ακούγεσαι. Λοιπόν, μην ξανακούσω βαβούρες σήμερα. Τις κουβεντούλες με την Παρασκευή άλλη ώρα, μη σας αρπάξω και τις δυο με τη βέργα».

Η Αναστασία δεν ξαναμίλησε μέχρι το τέλος του μαθήματος. Ποτέ δεν την είχε μαλώσει έτσι δάσκαλος, πόσο μάλλον παπάς. Πάντα ήταν καλή μαθήτρια, στα μαθήματά της στο κάτω μέρος της σελίδας έγραφε πάντα Βιοηο, καλώς. Τα μάτια της γέμισαν δάκρυα, την έπνιγε το δίκιο. Στο κάτω κάτω της γραφής δεν έφταιγε εκείνη αν η Παρασκευή είχε βουτήξει από το πορτοφόλι της μάνας της. Η Αναστασία δεν ξαναμίλησε. Αλλά ούτε και ξαναπάτησε ποτέ στο κατηχητικό...